

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. III. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – С. 70-77.

УДК 376.1:616.28-008.14

О.І. Дмитрієва

**ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ В
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

У статті представлені результати аналізу педагогічних умов забезпечення процесу формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом під час навчання у спеціальній школі.

© Дмитрієва О.І.

Ключові слова: старшокласники зі зниженим слухом, програми, підручники, навчально-виховний процес.

В статті представлені результати аналізу педагогічних умов забезпечення процесу формування правосознання старшокласників з порушеним слухом в час навчання в спеціальній школі.

Ключевые слова: старшокласники с нарушенным слухом, программы, учебники, учебно-воспитательный процесс.

В сучасних умовах розвитку України, коли здійснюється визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму, відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, визначаються нові вимоги до вітчизняної системи освіти. Процес навчання та виховання покликаний сформувати у школярів уявлення про сучасне суспільство, його норми і цінності. У навчально-виховному процесі учнів зі зниженим слухом важливим завданням є така підготовка до майбутнього дорослого життя, яка б стала запорукою їх успішної соціальної та професійної адаптації, самореалізації, що базуються на свідомому та відповідальному виконанні норм та правил міжособистісної людської взаємодії, знанні, усвідомленні та виконанні правових норм та законів суспільства, тобто сформованій правосвідомості учнів. Важливою складовою навчально-виховної діяльності школи, що має забезпечити даний процес, є правовиховна діяльність.

Правове виховання учнів з порушеннями слуху має певні особливості. Порушення функцій слухового аналізатора порушує контакти з оточуючими і в зв'язку з цим обмежує можливості нечуючих помічати та усвідомлювати різноманітність стосунків, що існують в умовах суспільства [3, с. 254].

В галузі правового виховання дітей зі зниженим слухом школа покликана вирішувати наступні завдання:

- роз'яснення законів, норм моралі, правил поведінки в школі, вдома, в громадських місцях;
- пояснення ролі організацій та осіб, які забезпечують порядок;
- формування правосвідомості; закріплення свідомого відношення до виконання правил і законів; виховання почуття відповідальності за свої дії;
- набуття деяких навичок правоохоронної та природоохоронної діяльності.

Школа – складний і великий колектив, у якому відбувається формування особистості учня. Аналізуючи практику навчання та виховання у спеціальних школах для дітей зі зниженим слухом, можна

виокремити декілька етапів формування правової свідомості вихованців даної категорії навчальних закладів.

На першому етапі (молодший шкільний вік) у дітей формуються уявлення про закони нашої країни, правила праці, побуту, поведінки в школі, вдома, на вулиці.

Другий етап (середній вік) спрямований на вивчення правових понять; закріплення соціального відношення до виконання правил і законів; формування особистісної відповідальності за поступки. На цьому етапі здійснюється всебічна підготовка підлітка до засвоєння тих соціальних позицій, які є закономірними і нормальними у його віці, а також до позицій дорослого відповідального громадянина. Таким чином створюються передумови для необхідного виконання адресованих особистості вимог суспільства і держави, для її активної суспільно корисної діяльності.

На третьому етапі (старший шкільний вік) у школярів розвивається позитивне відношення до закону, до виконання його вимог. На цьому етапі здійснюється діяльність з формування у нечуючих учнів умінь та навичок застосування правових знань у власній практиці, поведінці, спілкуванні, формування правосвідомості [3, с. 256].

Зміст правової освіти для учнів зі зниженим слухом у цілому відповідає програмі загальноосвітньої школи. В Базових навчальних планах освітня галузь "Суспільствознавство" представлена навчальними предметами "Етика", "Історія", "Правознавство(практичний курс)".

Одним із завдань нашого дослідження був аналіз педагогічного забезпечення процесу формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом. Можливості формування правосвідомості у учнів зі зниженим слухом набагато обмежені, аніж у чуючих школярів, що призводить до неможливості поступового, довготривалого накопичення поступово ускладнюючих знань протягом всіх років навчання у спеціальній школі. Це викликає значні труднощі у старшокласників зі зниженим слухом в процесі цілеспрямованої системної правової освіти у спеціальній школі для дітей зі зниженим слухом, яка розпочинається у 9 і продовжується у 10 класах на уроках правознавства. Нами були проаналізовані навчальні програми, підручники, посібники, оскільки одним з важливих компонентів правового виховання є правова освіта учнів у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу. Зокрема, у 9-му класі спеціальних шкіл для дітей зі зниженим слухом особливе місце відведено навчальному предмету "Правознавство (практичний курс)". У цьому курсі систематизуються початкові відомості про державу і право з використанням конкретних прикладів, з опорою на уже існуючі моральні уявлення. У пояснювальній записці до програми даного курсу зазначається: "У сучасних умовах українського суспільства правова освіта є одним з найважливіших чинників розвитку

особистості, становлення громадянського суспільства і демократичної правової держави, умовою формування правосвідомості громадянина. Вона спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань" [1,с.3]. Також зазначається, що програма з правознавства для загальноосвітніх шкіл для дітей зі зниженим слухом розроблена на основі програм для загальноосвітніх шкіл та у відповідності до положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти. Основними рисами практичного курсу правознавства для учнів 9-10 класів спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей зі зниженим слухом полягають у тому, що він:

- виходить із змісту правознавства, передбаченого Державним стандартом освіти(галузь "Суспільствознавство") й наповнений переважно інформацією, орієнтованою на життєві потреби учнів 14-16 років, норми права, що стосуються неповнолітніх;

- побудований на нерозривній єдності нових для учнів юридичних знань та соціального досвіду школярів, практичних дій щодо вирішення конкретних життєвих проблем, зокрема дітей-інвалідів з дитинства. Це дозволяє учням вийти за межі виключно урочної діяльності й включитися в активне громадське життя, використовуючи набуті знання;

- націлений на виховання учнів у дусі демократичних і національних цінностей, що визначають громадянську свідомість та правомірну поведінку особистості;

- містить профорієнтаційний компонент для забезпечення можливості свідомого вибору учнями правового профілю навчання в старшій школі [1, с. 4].

Метою курсу є забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

У пояснювальній записці визначаються завдання, реалізація яких забезпечить досягнення означеної мети, а саме:

1. Познайомити учнів з правом, його важливою роллю в житті суспільства, сприяти усвідомленню ними найбільш важливих понять і термінів юридичної науки.

2. Сприяти формуванню у дітей фундаментальних цінностей, таких як права та свободи людини і громадянина, демократія, активна громадянська позиція й інші, що складають основу демократичної правової держави і громадянського суспільства в Україні.

3. Виробити в учнів уміння : використовувати правові знання для реалізації і захисту своїх прав, свобод та законних інтересів; оцінювати і регулювати свої взаємини з іншими; здійснювати вибір моделі поведінки у повсякденних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права, що стосуються неповнолітніх; опрацьовувати окремі положення нормативно-правових актів; застосовувати на правовому матеріалі

критичне мислення, аналіз, синтез, оцінку, рефлексію, уміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми; сформувати навички правомірної поведінки.

4. Прищепити дев'ятикласникам інтерес до права, заохотити їх до свідомого використання, застосування й дотримання правових норм [1, с. 4].

В пояснювальній записці до цього курсу автори програми вказують, що вона адаптована до особливостей дітей з порушеннями слуху. Проте, аналізуючи її, ми прийшли до висновку, що програма з правознавства для школи для дітей зі зниженим слухом є не що інше, як дубльована навчальна програма "Правознавство(практичний курс)" для 9-х класів навчальних закладів з українською мовою навчання (автори Пометун О.І., Ремех Т.О. – К., 2008). Позитивом є те, що на відміну від програми для загальноосвітньої школи, у програму для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом внесені теми "Види прав інвалідів в Україні", "Як захищаються права і свободи інвалідів в Україні й світі", "Які середні навчальні заклади існують в Україні, в яких навчальних закладах можуть навчатися інваліди з вадами слуху". Разом з тим, програма перенасичена другорядним для випускника спеціальної школи матеріалом, мало пов'язаним з життєвими ситуаціями дітей. Значні труднощі викликає у учнів зі зниженим слухом реалізація можливості інтеграції знань, умінь та навичок у змісті даного курсу, підручник з якого призначений для учнів загальноосвітніх шкіл. Старшокласникам зі зниженим слухом досить складно розібратись у великому обсязі юридичних термінів, визначень, завдань. Учні часто просять пояснити значення слів, які використовуються в текстах підручника. Не розуміючи значення того, про що читають, школярі дуже швидко втрачають інтерес до заняття. Значний обсяг завдань, велика кількість складних юридичних термінів ускладнюють процес засвоєння необхідних знань, застосування яких у повсякденному житті для школярів з порушеннями слуху виявляється непосильним завданням. Як свідчить практика роботи спеціальних шкіл для дітей зі зниженням слуху та наші спостереження, під час самостійного ознайомлення із змістом підручника діти або читають механічно, або постійно перепитують вчителя значення більшості слів, адже дітям незрозумілий зміст прочитаного. Не розуміючи змісту тексту, учні втрачають інтерес до читання підручника, починають відволікатись самі та відволікають інших, порушують поведінку та динаміку проведення уроку.

Аналіз існуючої програми, календарних та поурочних планів вчителів правознавства показав, що з 35 годин у 9 класі та 35 годин у 10 класі, відведених на вивчення відповідної проблематики, на ознайомлення з новим матеріалом відведено відповідно 30 годин (85,7%) і 32 години(91,4%), на повторення у 9 класі - 0 годин (0%), у 10 – 1 (2,8%) година, на тематичне оцінювання у 9 класі - 2 години (5,7%), у 10 класі –

2 години (5,7%), резервний час у 9 класі становить 3 години (8,57%), у 10 класі - 0 годин (0%). Уроки на корекцію, систематизацію та узагальнення знань тощо відсутні. Можна вважати, що правові знання на уроках носять більш за все інформаційний характер.

Ці прогалини актуалізують проблему ефективної організації правового виховання у спеціальних школах, складовою частиною якого є формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом в позаурочний час. Адже спеціальні школи є здебільшого інтернатними закладами, у яких учні перебувають цілодобово. У випадках, коли діти живуть у віддалених від школи населених пунктах, перебуваннях у школі триває декілька тижнів і більше. Тому на спеціальну школу-інтернат покладаються виховні завдання набагато відповідальніші, аніж на загальноосвітню школу. Саме одним із завдань є формування високих моральних принципів в умовах навчальної та позакласної діяльності, правових знань, знань про правопорушення як наслідок морально-психологічної зміни особистості, деформації її потреб та інтересів, життєвих орієнтацій та мотивів поведінки.

Основними формами організації позаурочної роботи в молодших класах є екскурсії, спеціальні ігри, драматизації. Із розвитком мовлення учнів збільшується складова словесних методів (бесіди, розповідь). Елементи правознавчих знань учні отримують на уроках читання, ознайомлення з довідками. Школярі читають тексти, знайомляться з різноманітними вчинками дітей та дорослих, вчать оцінювати їх.

У середньому віці в учнів зміцнюються знання законів та формуються уміння використовувати їх в оцінці своїх вчинків та вчинків товаришів. У різноманітнюються форми роботи: зустрічі з працівниками міліції, подальше обговорення спільно переглянутих фільмів, проведення тематичних вечорів.

Для старшокласників характерним є порівняно вищий рівень правосвідомості. Якщо у молодшому та підлітковому віці переважаючим фактором правового виховання є моральні уявлення, то у юнацькому віці посилюється роль правових знань.

Вивченню правознавства та правовому вихованню учнів сприяють диспути, юридичні вечори, вікторини, конкурси, підготовка учнівських наукових робіт. Організуються зустрічі учнів з представниками різних юридичних професій – працівниками міліції та прокуратури, судьями, адвокатами, юрисконсультами, нотаріусами, а також депутатами представницьких органів різних рівнів.

В позаурочний час важливим є використання соціально-ділових ігор, розбір конкретних життєвих ситуацій, щоб вчити дітей обговорювати поставлені завдання; давати справедливу оцінку учасникам конкретної ситуації; відстоювати інтереси людини, передбачаючи наслідки своїх та чужих дій та ін. Адже суспільство, хоча і враховує специфіку розвитку осіб зі зниженим слухом, не може знизити до них вимог правового та

морального плану. Тому система спеціальної освіти, здійснюючи корекційно-розвивальні та компенсаторно-реабілітаційні заходи, має орієнтуватися на вимоги суспільства до своїх громадян і забезпечувати формування особистості школяра – людини, яка знає свої права та обов'язки, поважає і дотримується норм, традицій співвітчизників – людини з певним типом соціально зумовленої поведінки, особи із сформованою правосвідомістю.

Аналізуючи діяльність сучасної спеціальної школи для дітей зі зниженим слухом, можна зазначити, що педагоги, сумлінно розвиваючи мовлення школярів, їх пізнавальну діяльність, зазвичай залишають поза увагою питання буття та облаштування життя людей зі зниженим слухом. В результаті у учнів зі зниженим слухом відсутня адекватна самооцінка, тверезий погляд на свої соціальні перспективи.

Ці особливості соціалізації осіб зі зниженим слухом обумовлені не лише рівнем їх загальноосвітньої підготовки, але й рівнем їх правосвідомості.

Зниження слуху, недорозвиток мовлення, обмежений контакт з оточуючими заважають усвідомленню нечуючими різноманітності відносин у суспільстві, ускладнюють орієнтування у вирі подій, ускладнює оволодіння правовими знаннями. Учні зі зниженим слухом за законом мають ті ж права і обов'язки, що і чуючі, але їх знання, уявлення, поняття часто бувають несформованими, а життєвий досвід іноді не дозволяє орієнтуватись у вирі подій. Проте гуманність та обов'язок суспільства полягають в тому, щоб виховати дітей з порушеннями слуху повноцінними громадянами своєї держави, які готові до адекватного сприйняття вимог та програмування своєї поведінки у встановлених межах.

Спланована та послідовна робота з правового виховання школярів зі зниженим слухом в позаурочний час, надання їм своєчасної допомоги, організація сприятливого клімату в дитячому колективі, створення умов для емоційних контактів, для творчого самовираження кожного створюють можливість формування розвиненої правосвідомості, є досить ефективними засобом профілактики правопорушень серед учнів зі зниженим слухом та сприяють адаптації випускників до життя у суспільстві. Разом з тим, необхідно зазначити, що правове виховання учнів зі зниженим слухом має певні особливості, які відрізняють його від правового виховання у загальноосвітніх школах. І хоча у науковій літературі розглянуто сутність, мету, завдання правового виховання, його оптимальні методи та форми роботи, проте усі вищезазначені моменти стосуються загальноосвітніх навчальних закладів.

В результаті аналізу навчально-виховної діяльності спеціальної школи для дітей зі зниженим слухом, можна зробити висновок, що процес викладання суспільствознавчих дисциплін у спеціальних школах для дітей зі зниженим слухом, з одного боку, і процес оволодіння цими предметами учнями, з іншого, ускладнюється тим, що недостатня мовленнєва

компетенція учнів зі зниженим слухом, своєрідність їх словесно – логічного мислення, пізнавальної діяльності, недостатність отримуваної інформації, загальних знань, життєвого досвіду заважають однаковій з чуючими школярами можливості вивчення вказаних шкільних дисциплін. Разом з тим, в рамках їх складно повною мірою використати ці знання для застосування їх у житті, для формування правосвідомості школярів зі зниженим слухом.

Використання навчальних посібників, створених для загальноосвітньої школи, значно ускладнює процес навчання осіб зі зниженим слухом. Проте спеціальні школи для дітей зі зниженим слухом не мають необхідного навчально-методичного супроводу процесу формування правосвідомості, розрахованого на учнів зі зниженим слухом. До того ж правова освіта старшокласників зі зниженим слухом здійснюється без достатнього врахування особливостей їх мовлення, мислення з використанням методів, характерних для загальноосвітньої школи.

Разом з тим, учні зі зниженим слухом мають можливість набуття знань, необхідних для виконання діяльності, властивої громадянину, усвідомлення особистих та соціальних можливостей, своєї соціальної належності, соціальних ролей, формування самооцінки та саморегуляції, розвивають та збагачують мовлення, у цілому соціалізуються.

У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення шляхів підвищення ефективності формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом в процесі навчально-виховної діяльності.

Список використаних джерел

1. Програми та рекомендації до розподілу програмного матеріалу загальноосвітніх навчальних закладів для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом. – К., 2010.

2. Правознавство. Практичний курс: підручник для 9 кл. / О.І. Пометун, Т.О. Ремех. – К.: Літера ЛТД, 2009. – 192с.

3. Туджанова К.И. Работа по правовому воспитанию школьника с нарушенным слухом во внеурочное время // Развитие детей с нарушениями слуха во внеурочной деятельности: пособие для учителя и воспитателя спец.(коррекц.) образоват. Учреждений I и II вида / [Д.Ю.Алексеевских и др.]; под ред. Е.Г. Речицкой. – М.: Гумманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2005. - 295с.

The results of analysis of pedagogical conditions of providing legal consciousness forming process for hard-of-hearing senior pupils while studying in a special school are presented in this article.

Keywords: hard-of-hearing senior pupils, programs, manuals, educational process.